

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М. І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ»**

ХОМЮК НАТАЛІЯ ЛЕОНІДІВНА

УДК 338.43:[005.591.61]-048.74(043.3)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ
ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора економічних наук

Львів – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Павліха Наталія Володимирівна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, професор кафедри
міжнародних економічних відносин та управління
проектами.

Офіційні опоненти: академік НААН України,
доктор економічних наук, професор
Лупенко Юрій Олексійович,
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України,
директор;

доктор економічних наук, професор
Захарченко Володимир Іванович,
Вінницький національний аграрний університет,
професор кафедри адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел енергії;

доктор економічних наук, старший науковий
співробітник
Притула Христина Мирославівна,
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України»,
завідувач сектору транскордонного співробітництва.

Захист відбудеться «17» грудня 2020 р. об 11⁰⁰ год на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.154.01 в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4 та на сайті: <http://ird.gov.ua>.

Автореферат розіслано «16» листопада 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

П. В. Жук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Наслідками кризових явищ, характерних для економіки України та її регіонів на сучасному етапі, є загострення проблем розвитку сільських територій, які займають близько 90 % від загальної площі країни, де проживає третина всього населення. Одним із чинників, який зумовлює несприятливу демографічну ситуацію, зростання чисельності безробітних, міграційні процеси, низьку рентабельність сільськогосподарського виробництва, недостатню кількість закладів соціальної, виробничої інфраструктури та інші негативні тенденції, є низький рівень диверсифікації розвитку сільських територій.

Сучасні процеси децентралізації в Україні та формування об'єднаних територіальних громад сприяють підвищенню ефективності використання наявних і потенційних можливостей сільського розвитку, посиленню конкурентних переваг сільських територій. У цих умовах важливого значення набуває питання забезпечення їхньої конкурентоспроможності та досягнення належного рівня якості життя сільського населення через підвищення поліфункціональності економіки сільських територій, прийняття обґрунтованих рішень щодо визначення пріоритетних напрямів диверсифікації господарської діяльності. Це засвідчує необхідність теоретико-методологічного обґрунтування організаційно-економічного забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Теоретико-методологічні й прикладні положення розвитку сільських територій та його диверсифікації розкрито в наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як В. Андрійчук, В. Бойко, О. Бородіна, В. Борщевський, Л. Газуда, П. Гайдуцький, В. Геєць, Г. Грін, Ю. Губені, С. Деллер, В. Дієсперов, В. Захарченко, Т. Зінчук, О. Зоренко, С. Кваша, А. Ключник, І. Кульчій, М. Лендел, Ю. Лупенко, М. Малік, Ф. Мантино, Н. Маслак, В. Маркуїллер, Н. Павліха, О. Павлов, М. Плотнікова, О. Попова, Х. Притула, І. Прокопа, В. Россоха, П. Саблук, М. Талавирия, В. Ткачук, В. Трегобчук, М. Орлатий, М. Хвесик, В. Чемерис, Г. Черевко, В. Юрчишин та ін.

Проблематику процесів децентралізації відображено в дослідженнях таких науковців, як Р. Агронофф, М. Баймуратов, І. Вахович, П. Гураль, Б. Гурне, Б. Данилишин, П. Жук, О. Карий, В. Кравченко, В. Кравців, В. Куйбіда, А. Лелеченко, М. Мельник, Є. Рушковський, А. Ткачук, Р. Плющ, І. Сторонянська, С. Шульц й ін.

Однак, попри вагомий теоретичний і прикладний здобуток учених із зазначеної вище тематики, низка важливих проблем у сфері розвитку сільських територій потребує глибшого аналізу. Ураховуючи поширення децентралізаційних процесів, актуальними вважаємо обґрунтування теоретико-методологічних основ, розробку організаційно-економічного механізму та окреслення пріоритетних напрямів диверсифікації розвитку сільських територій. Наведені положення зумовили наукову й практичну цінність дисертаційної роботи, основні цілі та завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні результати дисертаційної роботи отримано в процесі безпосередньої участі здобувача в здійсненні науково-дослідної роботи кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки в рамках виконання держбюджетних тем «Інноваційні форми активізації бізнесу в умовах міжнародної інтеграції» (державний реєстраційний номер 0115U002350) – обґрунтовано напрями диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, «Регіональні ринки в умовах європейської інтеграції: механізми конкуренції та конвергенції» (державний реєстраційний номер 0118U001094) – проведено діагностику розвитку сільських територій регіону; а також кафедри менеджменту Національного університету водного господарства та природокористування при виконанні держбюджетної теми «Геоуправління та механізми забезпечення конкурентоспроможності органічного сільського господарства України в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0118U003372) – розроблено науково-методичні підходи до державної фінансової підтримки органічного виробництва із врахуванням світового досвіду й надано рекомендації щодо вдосконалення системи оподаткування сільськогосподарської діяльності.

Мета та завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад і розробка практичних рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Для досягнення мети поставлено такі *завдання*:

- розвинути понятійно-категоріальний апарат дослідження процесу диверсифікації розвитку сільських територій;
- обґрунтувати значення процесу децентралізації як чинника диверсифікації розвитку сільських територій;
- розробити методологію дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації;
- обґрунтувати концептуальні засади диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації;
- удосконалити методичний підхід до діагностики диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації;
- здійснити аналіз передумов диверсифікації розвитку сільських територій в Україні;
- виконати оцінку розвитку процесу децентралізації та ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад в регіонах України;
- виявити сучасні тенденції розвитку сільських територій в регіоні в умовах децентралізації;
- охарактеризувати стан диверсифікації сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарської діяльності, організаційно-правових форм та джерел фінансування розвитку сільських територій в умовах децентралізації;
- розвинути наукові основи імплементації європейського досвіду організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій в Україні;

- розробити організаційно-економічний механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації;
- окреслити шляхи підвищення ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад;
- здійснити науково-методичне обґрунтування державної фінансової підтримки органічного виробництва;
- розробити пропозиції щодо диверсифікації джерел фінансування розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Об'єктом дослідження є процес диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Предмет дослідження – теоретичні, методологічні та практичні засади організаційно-економічного забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Методи дослідження. Методологічні засади організаційно-економічного забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації ґрунтуються на фундаментальних положеннях економічної теорії, класичних та сучасних теоріях розвитку продуктивних сил і регіональної економіки, перехідної економіки, європейської інтеграції тощо. Розробка теоретико-методологічних та прикладних засад диверсифікації розвитку сільських територій здійснювалася на основі інтегрованого підходу, який дав змогу комплексно розглянути організаційно-економічний механізм диверсифікації розвитку сільських територій як систему взаємопов'язаних і взаємодіючих принципів, методів, інструментів, заходів, суб'єктів й об'єктів цього процесу в умовах децентралізації.

У процесі дослідження застосовано загальноприйняті в економічній науці методи: монографічний, індукції, дедукції – для розкриття теоретичних засад та сутності диверсифікації розвитку сільських територій, обґрунтування значення процесу децентралізації як чинника диверсифікації розвитку сільських територій; абстрактно-логічний, наукового узагальнення – для розробки методології дослідження й концептуальних засад диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, удосконалення методичного підходу до діагностики диверсифікації розвитку сільських територій; економіко-статистичний, статистичного групування, прогнозування, графічний, SWOT-аналізу – для аналізу передумов диверсифікації розвитку сільських територій в Україні, оцінки розвитку процесу децентралізації й ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад в Україні, виявлення сучасних тенденцій розвитку сільських територій в регіоні; характеристики напрямів диверсифікації розвитку сільських територій; систематизації – для дослідження можливості імплементації європейського досвіду організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій в Україні; системно-структурний – для розробки організаційно-економічного механізму диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації; моделювання – для здійснення групування об'єднаних територіальних громад із метою підвищення ефективності їхнього функціонування; історико-логічний, синтезу – для науково-методичного обґрунтування державної фінансової підтримки органічного виробництва та для

розробки пропозицій щодо диверсифікації джерел фінансування розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі й нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, офіційні матеріали Державної фіскальної служби України, Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби, Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державної прикордонної служби України, Міністерства розвитку громад та територій України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, статистичні дані Головного управління статистики у Волинській області; звітно-аналітична інформація вітчизняних і міжнародних організацій; законодавчі й нормативні акти Європейської комісії; наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, у яких висвітлено фундаментальні положення розвитку сільських територій, електронні ресурси, представлені в мережі Інтернет; результати власних досліджень здобувача, аналітичні розрахунки, виконані в процесі дослідження тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна отриманих результатів й особистий внесок здобувача полягають у поглибленні теоретико-методологічних засад, обґрунтуванні механізму та напрямів удосконалення організаційно-економічного забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій у контексті децентралізації.

Основні положення дисертації, що визначають її новизну й винесені на захист, полягають у такому:

уперше:

– запропоновано методологічні основи дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, які ґрунтуються на теоретичних положеннях регіональної економіки, спрямованих на розкриття сутності розвитку сільських територій, його диверсифікації, децентралізації та передбачають застосування системного, структурного, просторового, інституційного, біхевіористичного й синергетичного підходів, комплексу загальнонаукових методів дослідження задля здійснення діагностики передумов та оцінки стану диверсифікації розвитку сільських територій за напрямками; формування наукової концепції, розробки організаційно-економічного механізму й виокремлення пріоритетів диверсифікації розвитку цих територій в умовах децентралізації;

– обґрунтовано концептуальні засади диверсифікації розвитку сільських територій, які передбачають застосування інтегрованого підходу до реалізації напрямів диверсифікації сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарської діяльності, організаційно-правових форм господарювання, джерел фінансування розвитку сільських територій, що забезпечуватиме посилення конкурентних переваг сільських територій в умовах децентралізації шляхом ефективного використання наявних і потенційних можливостей їх розвитку з виокремленням соціальних, економічних, екологічних цільових орієнтирів сталого розвитку сільських територій;

– розроблено організаційно-економічний механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, який являє собою відкриту, динамічну, інтегровану систему взаємодії суб'єктів диверсифікації розвитку цих територій, що ґрунтується на застосуванні нормативно-правових, організаційних, інституційних, економічних інструментів та заходів з дотриманням принципів диверсифікації й децентралізації задля зростання доходів сільського населення, зменшення рівня безробіття на сільських територіях, розвитку соціальної інфраструктури на селі, збільшення обсягів валової продукції, досягнення продовольчої безпеки, підвищення продуктивності праці, підтримання екологічної рівноваги на сільських територіях, раціонального використання, охорони та відтворення природних ресурсів;

удосконалено:

– методичний підхід до діагностики диверсифікації розвитку сільських територій, який, на відміну наявних, охоплює послідовну реалізацію етапів її проведення в умовах децентралізації: аналіз передумов диверсифікації розвитку сільських територій на національному рівні; оцінку розвитку процесу децентралізації й ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад у регіонах; визначення сучасних тенденцій розвитку сільських територій у регіоні в умовах децентралізації; оцінку стану та характеристики напрямів диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Це сприятиме обґрунтованому вибору напрямів диверсифікації розвитку сільських територій із метою розширення асортименту й ринків збуту сільськогосподарської продукції, підтримки органічного виробництва, вирощування нішевих культур, розвитку промисловості, сільського туризму, сфери послуг, народних художніх промислів, збільшення кількості суб'єктів господарювання, залучення коштів Державного та місцевого бюджетів, юридичних і фізичних осіб, міжнародних фондів;

– методичні підходи до оцінювання ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад, що, на відміну від наявних, ґрунтуються на використанні узагальнювального критерію за показниками обсягів власних доходів, рівня дотаційності; рівня видатків на управління, рівня капітальних видатків, чисельності населення й проведенні групування об'єднаних територіальних громад задля максимізації потенційних обсягів їхніх власних доходів або мінімізації потенційних обсягів видатків на управління ними. Запропоновані підходи уможливають визначення рівня ефективності функціонування міських, селищних і сільських об'єднаних територіальних громад у регіонах України та шляхів підвищення ефективності їхнього функціонування;

– наукові положення щодо диверсифікації сільськогосподарського виробництва шляхом формування державної фінансової підтримки органічного виробництва з урахуванням світового досвіду, що, на відміну від наявних, передбачають спрощену процедуру сертифікації; субсидювання органічних операторів за наявні органічні площі земель або за перехід на органічне

виробництво; залучення інвестицій; пільгове оподаткування органічних операторів;

дістали подальший розвиток:

– понятійно-категоріальний апарат дослідження процесу диверсифікації розвитку сільських територій у частині уточнення та конкретизації дефініцій «сільські території», «розвиток сільських територій» і поглиблення сутності поняття «диверсифікація розвитку сільських територій» як процесу урізноманітнення сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарської діяльності, створення нових юридичних осіб різних організаційно-правових форм господарювання, розширення джерел фінансування програм і проектів сільського розвитку в умовах децентралізації з метою підвищення якості життя сільського населення; забезпечення конкурентоспроможності сільських територій; досягнення екологічної безпеки;

– методичний підхід до аналізу передумов диверсифікації розвитку сільських територій на основі визначення часткових індикаторів соціального, економічного та екологічного розвитку й інтегрального індексу сталого розвитку сільських територій, що дають змогу виявити внутрішні та зовнішні чинники впливу на диверсифікацію розвитку сільських територій в умовах децентралізації;

– наукові основи імплементації європейського досвіду організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій в Україні у частині обґрунтування доцільності дотримання галузевого, пропорційного й комплексного принципів і застосування інтегрованого підходу до розробки та запровадження програм і стратегій розвитку об'єднаних територіальних громад на сільських територіях, що сприятиме отриманню синергетичного ефекту від реалізації напрямів диверсифікації та процесів децентралізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення, викладені в дисертації, доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій. Ці положення призначені для використання в процесі управління розвитком сільських територій в умовах децентралізації.

Наукові результати дисертаційної роботи отримали практичне застосування в діяльності центральних і регіональних органів влади, зокрема:

– у законопроектній діяльності Підкомітету з питань регіональної політики та місцевих бюджетів Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування (довідка № 5/02-2020 від 5.02.2020 р.) – науково-практичні рекомендації щодо формування напрямів його диверсифікації;

– під час розробки нормативно-правових і розпорядчих документів із питань оперативно-службової діяльності органів та підрозділів охорони державного кордону Адміністрацією Державної прикордонної служби України (довідка № 0.22-11395/06-19 від 21.11.2019 р.) – концептуальні засади диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації;

– у процесі підготовки рекомендацій щодо формування напрямів диверсифікації сільськогосподарського виробництва Департаментом агропромислового комплексу Волинської обласної державної адміністрації

(довідка № 1732/17/2-19 від 20.11.2019 р.) – організаційно-економічний механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації;

– під час розробки проекту Стратегії розвитку Волинської області на період до 2027 р. Департаментом економіки та європейської інтеграції Волинської обласної державної адміністрації (довідка № 740/01-19/2-19 від 21.11.2019 р.) – пропозиції щодо застосування методології управління проектами задля залучення грантового фінансування, отримання пільгових кредитів;

– у діяльності Асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація об'єднаних територіальних громад» (довідка № 0368 від 25.11.2019 р.) – науково-практичні підходи до оцінки ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад;

– у процесі підготовки Стратегії розвитку Зимнівської об'єднаної територіальної громади Зимнівською сільською радою Волинської області (довідка № 10369/13/2-19 від 15.11.2019 р.) виявлено тенденції розвитку сільських територій у регіоні;

– під час розробки Стратегії розвитку Зарічанської об'єднаної територіальної громади Зарічанською сільською радою Волинської області (довідка № 1432/01-12 від 15.11.2019 р.) – пропозиції щодо застосування методології управління проектами й диверсифікації сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності;

– у процесі підготовки Стратегії розвитку Оваднівської об'єднаної територіальної громади на 2019–2024 рр. Оваднівською сільською радою Волинської області (довідка № 621 від 18.11.2019 р.) – рекомендації щодо розвитку туризму як напряму диверсифікації несільськогосподарської діяльності громади;

– під час збільшення асортименту сільськогосподарської продукції Науково-дослідного селянського (фермерського) господарства Колача Є. Й. (довідка № 5 від 12.01.2019 р.) – рекомендації щодо розвитку органічного виробництва;

– у процесі розширення напрямів диверсифікації сільськогосподарського виробництва ТОВ «СОФІ ІНВЕСТ» (довідка № 27/11-32 від 21.05.2019 р.) – пропозиції щодо популяризації нішевого виробництва;

– під час проведення конференцій, круглих столів, тренінгів щодо популяризації органічного виробництва в Україні ГО «Зелені ініціативи Рівного» (довідка № 23 від 15.07.2019 р.) – науково-методичні підходи до формування державної фінансової підтримки органічного виробництва з урахуванням світового досвіду.

Теоретико-методичні положення дисертаційної роботи можуть бути використані для прийняття практичних рішень органами державного та регіонального управління, місцевого самоврядування для опрацювання напрямів диверсифікації розвитку сільських територій.

Результати дисертаційної роботи застосовано в навчальному процесі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки під час розробки навчально-методичних матеріалів і викладання дисциплін

«Регіональна економіка» та «Регіональні ринки» (довідка № 03-28/01/2950 від 07.11.2019 р.).

Основні теоретичні висновки, науково-практичні рекомендації здобувача впроваджено в навчальний процес ГО «Західний регіональний центр сприяння перепідготовці та соціальної адаптації військовослужбовців» для підготовки навчально-методичних матеріалів, проведення лекційних і практичних занять зі «Стратегічного управління» та «Основ менеджменту» (довідка № 2/1 від 20.11.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові результати, представлені в роботі, отримано здобувачем особисто. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи дисертанта, про що вказано в переліку наукових праць.

Матеріали та висновки кандидатської дисертації під час підготовки цієї роботи не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні результати, положення та висновки дослідження обговорено й схвалено на 19 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та конгресах, серед яких – «Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів» (м. Луцьк, 2017 р.), «Актуальні проблеми регіональних досліджень» (м. Луцьк, 2017 р.), «Розвиток соціально-економічних систем в сучасних умовах» (м. Одеса, 2018 р.), «Integration of business structures: strategies and technologies» (Tbilisi, Georgia, 2018), «Сучасні тренди підготовки фахівців з управління проектами та програмами» (м. Луцьк, 2018 р., 2019 р.), «Актуальні проблеми регіональних досліджень» (м. Луцьк, 2018 р.), «Сучасні тренди міжнародних економічних відносин & Управління проектами Європейського Союзу» (м. Луцьк – с. Світязь, 2018 р.), «Сталий розвиток: захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування» (м. Львів, 2018 р.), «Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку» (м. Острог, 2018 р.), «Сучасна наука та освіта Волині» (м. Луцьк – м. Володимир-Волинський, 2018 р.), «Публічне управління: проблеми та перспективи» (м. Харків, 2018 р.), «Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад» (м. Рівне, 2018 р.), III International Conference of European Academy of Science (Bonn, Germany, 2018), «Механізми та стратегії розвитку господарюючих суб'єктів в умовах інтеграційних процесів» (м. Харків – м. Пшеворськ, 2019 р.), «Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації» (м. Львів, 2019 р.), «Міжнародні та регіональні системи: актуальні питання міжнародних відносин і регіональних студій» (м. Луцьк, 2019 р.), «Перспективи розвитку економіки: теорія, методологія, практика» (м. Луцьк, 2019 р.), «Сучасний менеджмент економічних систем в координатах парадигми сталого розвитку» (м. Одеса, 2019 р.).

Публікації. Результати проведених досліджень викладено у 54 опублікованих працях загальним обсягом 45,09 друк. арк., із яких особисто здобувачу належать 40,09 друк. арк.; серед них: одноосібна монографія, 7 колективних монографій (3 – закордонні видання); 23 статті у наукових

фахових виданнях України, у т. ч. 21 – у виданнях, уключених до міжнародних наукометричних баз; 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав; 18 публікацій апробаційного характеру, 3 публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг роботи становить 493 сторінки, із яких 371 – основний текст. Дисертація містить 52 таблиці, 81 рисунок та 18 додатків. Список використаних джерел уключає 411 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження; відображено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, їх апробацію та особистий внесок здобувача.

У першому розділі «**Теоретичні засади дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації**» розвинуто наукові підходи до вивчення розвитку сільських територій; розкрито сутність категорії «диверсифікація розвитку сільських територій», обґрунтовано значення процесу децентралізації як чинника диверсифікації їх розвитку.

Із метою виявлення особливостей розвитку сільських територій в умовах децентралізації розкрито дефініції «сільські території», «село», «сільська місцевість», що уможлиблює висновок про взаємопов'язаність цих смислових понять, які, однак, не можна ототожнювати. Узагальнення наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених дало підстави визначити сільські території як багатокomпонентну просторову систему, котра сформована поза межами міських територій та характеризується взаємодією й взаємозалежністю соціальних, економічних, фінансових, природничо-екологічних та інституціональних структурних компонентів і виконує економічні, виробничі, соціально-демографічні, екологічні, культурно-етнічні, просторово-комунікаційні, природно-відтворювальні функції. Виокремлено просторовий, системний, структурний та функціональні наукові підходи до визначення сутності сільських територій, що уможливило розкриття їх структурної характеристики й функціонального призначення (рис. 1).

Застосування міждисциплінарного підходу до визначення поняття «сільська територія» дало змогу поглибити наукові дослідження проблематики сільського розвитку задля розробки чіткої та науково обґрунтованої концепції диверсифікації розвитку цих територій.

Під диверсифікацією розвитку сільських територій запропоновано розуміти процес урізноманітнення сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарської діяльності, створення нових юридичних осіб різних організаційно-правових форм господарювання, розширення джерел фінансування програм і проектів сільського розвитку в умовах децентралізації з метою підвищення якості життя сільського населення; забезпечення конкурентоспроможності сільських територій; досягнення екологічної безпеки.

Рис. 1. Логіко-структурна схема дослідження розвитку сільських територій
Джерело: розроблено здобувачем.

Чинником диверсифікації розвитку сільських територій визначено децентралізацію, що впливає на соціальну, економічну та екологічну сфери функціонування об'єднаних територіальних громад на цих територіях, наслідками якої є як позитивні (підвищення ефективності використання бюджетних коштів на всіх рівнях управління; зростання зацікавленості сільських жителів у розвитку об'єднаної територіальної громади й врахування їхніх потреб; отримання населенням якісних адміністративних, соціальних та інших послуг, можливість розпоряджатися землями сільськогосподарського призначення; залучення коштів за рахунок грантового фінансування), так і негативні результати (посилення нерівномірності розвитку сільських територій; загроза зростання корупції на місцевому рівні; ризик прийняття неправильних

рішень у зв'язку з дефіцитом кваліфікованих фахівців; утрата державного контролю за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування).

Децентралізацію розглянуто як процес наближення управлінських рішень до громади, розширення прав, повноважень та ресурсних можливостей органів місцевого самоврядування, що сприяє зростанню ефективності використання внутрішнього потенціалу сільських територій, їх соціально-економічному розвитку й наближенню послуг до потреб населення об'єднаних територіальних громад. Висвітлено роль міських, селищних та сільських об'єднаних територіальних громад у розвитку сільських територій. В умовах децентралізації розширюються можливості диверсифікації розвитку сільських територій, а тому краще забезпечуються потреби місцевого населення органами місцевого самоврядування на локальному рівні. Процес децентралізації сприяє самостійності органів місцевого самоврядування щодо вирішення фінансових питань у сфері розвитку сільських територій.

У другому розділі «**Методологічні засади диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації**» запропоновано методологічні основи дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації; обґрунтовано концептуальні засади диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації; удосконалено методичний підхід до діагностики диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Систематизовано наукові теорії та концепції регіонального розвитку й місцевого самоврядування, що становлять методологічний базис дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, серед яких – розміщення сільського господарства, промислового штандарту, полюсів зростання та центрів розвитку, просторової організації господарства, «центр–периферія», кластерного розвитку, конкурентних переваг, конвергенції розвитку, ендогенного зростання, сталого розвитку, смарт-спеціалізації, інклюзивного розвитку тощо. Запропоновано методологічні основи дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації, які передбачають застосування системного, структурного, просторового, інституційного, біхевіористичного й синергетичного підходів задля формування наукової концепції та розробки організаційно-економічного механізму диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації задля посилення їхніх конкурентних переваг шляхом ефективного використання наявних і потенційних можливостей із виокремленням соціальних, економічних, екологічних цільових орієнтирів сталого розвитку сільських територій. Із метою обґрунтування методологічного базису та науково-практичних рекомендацій щодо організаційно-економічного забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації виокремлено етапи, підходи, методи й принципи дослідження цього процесу (рис. 2).

Рис. 2. Методологічні основи дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації

Джерело: розроблено здобувачем.

Парадигму сталого розвитку сільських територій покладено в основу розробки концепції диверсифікації розвитку цих територій, побудованої на засадах комплексності, міждисциплінарності та синергетики, цільовим орієнтиром якої є ефективне використання наявних і потенційних можливостей розвитку сільських територій для підвищення якості життя сільського населення; посилення конкурентних переваг цих територій та досягнення екологічної безпеки в умовах децентралізації (рис. 3).

Рис. 3. Концепція диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації

Джерело: розроблено здобувачем.

Запропоновано галузеву, фінансово-інвестиційну, організаційно-правову диверсифікацію покласти в основу розробки напрямів диверсифікації розвитку сільських територій, а саме: сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарської діяльності, організаційно-правових форм господарювання й джерел фінансування.

Удосконалено методичний підхід до діагностики диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Він, на відміну наявних методичних підходів, охоплює послідовну реалізацію етапів її проведення: аналізу передумов диверсифікації розвитку сільських територій на національному рівні; оцінку розвитку процесу децентралізації й ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад у регіонах; визначення сучасних тенденцій розвитку сільських територій у регіоні в умовах децентралізації; оцінку стану та характеристику напрямів диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації (рис. 4).

Застосування запропонованого методичного підходу до діагностики диверсифікації розвитку сільських територій в умовах реалізації процесу децентралізації може слугувати базою для прийняття обґрунтованих рішень щодо визначення пріоритетних для кожної сільської території напрямів господарської діяльності, розробки організаційно-економічних засад диверсифікації розвитку сільських територій, підвищення якості життя сільського населення й забезпечення конкурентоспроможності цих територій.

У третьому розділі «**Діагностика передумов диверсифікації розвитку сільських територій в Україні в умовах децентралізації**» здійснено аналіз передумов диверсифікації розвитку сільських територій в Україні; проведено оцінку розвитку процесу децентралізації та ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад у регіонах України; виявлено сучасні тенденції розвитку сільських територій в регіоні в умовах децентралізації.

Виявлено динаміку зменшення кількості сільських населених пунктів та чисельності їх населення. Здійснено математичне моделювання структурних змін у загальній кількості населення України з використанням логістичної функції, у результаті якого спрогнозовано зниження частки сільського населення від 29 % у 2020 р. до 22 % у 2050 р.

Визначено, що безпосередній вплив на сталий розвиток сільських територій чинять соціальні, економічні й екологічні передумови. Проведено аналіз передумов диверсифікації розвитку сільських територій в Україні впродовж 2014–2018 рр. на основі розрахунків індикаторів соціального (I_{rur}^{soc}), економічного (I_{rur}^{econ}) та екологічного (I_{rur}^{ecol}) розвитку як часткових показників й обчислення на їх основі інтегрального індексу сталого розвитку сільських територій I_{rur} за формулою 1:

$$I_{rur} = \frac{1}{48} \left(\sum_{j=1}^{21} I_{rur}^{soc} + \sum_{j=1}^{18} I_{rur}^{econ} + \sum_{j=1}^9 I_{rur}^{ecol} \right), \quad (1)$$

де I_{rur} – інтегральний індекс сталого розвитку сільських територій;

I_{rur}^{soc} – частковий індекс соціального розвитку сільських територій;

I_{rur}^{econ} – частковий індекс економічного розвитку сільських територій;

I_{rur}^{ecol} – частковий індекс екологічного розвитку сільських територій.

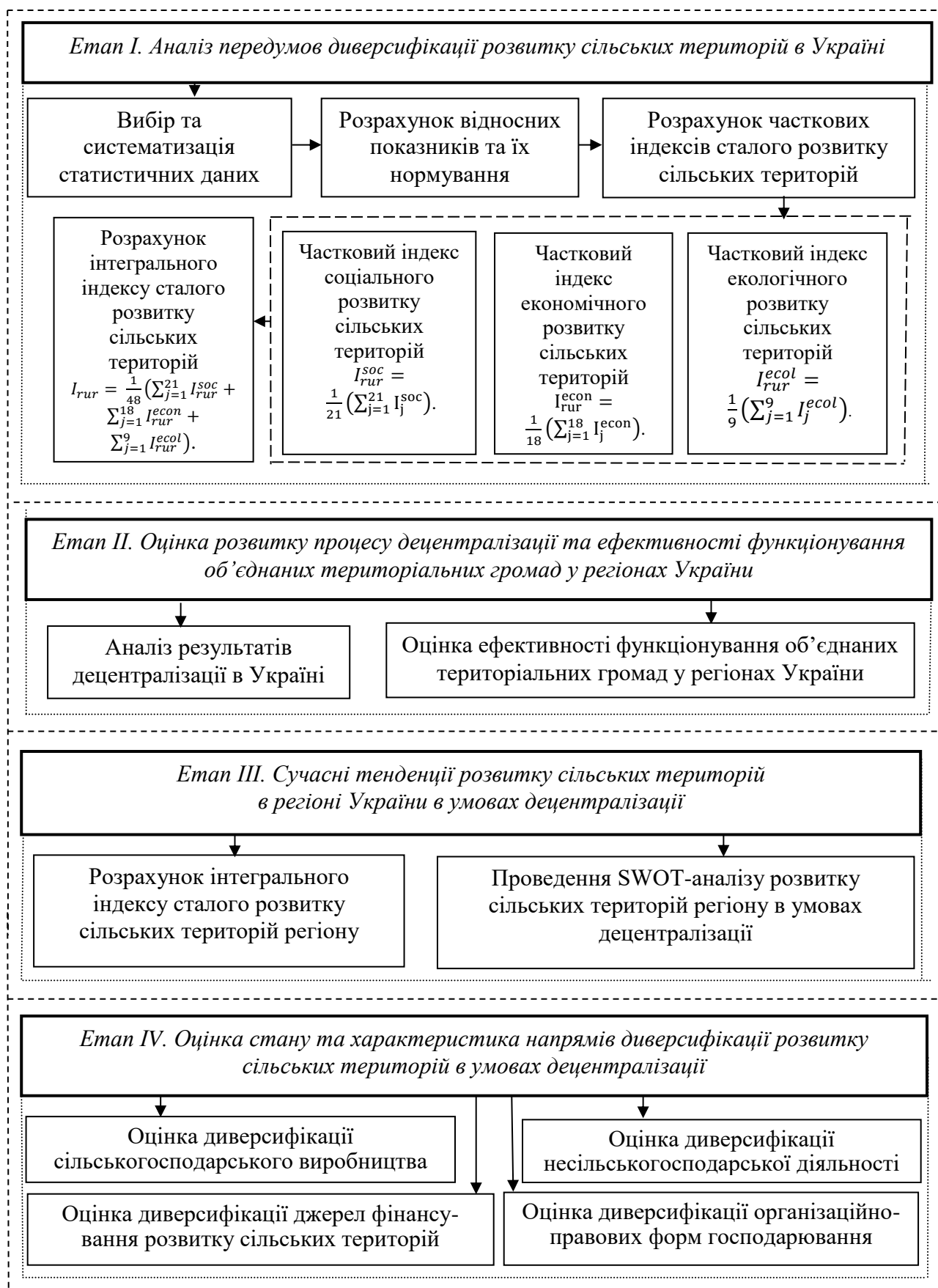

Рис. 4. Методика діагностики диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації

Джерело: розроблено здобувачем.

За результатами розрахунків визначено динаміку часткових та інтегрального індексів сталого розвитку сільських територій в Україні, що зображено на рис. 5.

Рис. 5. Динаміка часткових та інтегрального індексів сталого розвитку сільських територій в Україні

Джерело: побудовано на основі розрахунків здобувача.

Побудовано множинну регресійну модель сталого розвитку сільських територій (формула 2), згідно з якою виявлено, що значний вплив на сталий розвиток сільських територій чинить соціальний розвиток (зміна його часткового індексу на 1 % спричиняє зміну інтегрального індексу сталого розвитку на 0,3337 %).

$$I_{rur} = 0,0002 + 0,3337I_{rur}^{soc} + 0,3328I_{rur}^{econ} + 0,3333I_{rur}^{ecol}. \quad (2)$$

Виокремлено внутрішні та зовнішні чинники впливу на диверсифікацію розвитку сільських територій. До внутрішніх чинників потрібно віднести географічне положення сільських територій, наявність і стан природних ресурсів, рівень кваліфікації сільських жителів, вік населення, транспортну й соціальну інфраструктуру, розвиток об'єднаних територіальних громад у цілому, стан видів економічної діяльності, характерних для цих територій, а до зовнішніх – політичне становище в країні та світі; державні програми підтримки розвитку сільських територій і сільського господарства; рівень попиту та пропозиції на товари й послуги, які виробляються на певній території; реалізація процесу децентралізації в Україні тощо. Це сприятиме

обґрунтованому вибору напрямів диверсифікації сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарської діяльності, джерел фінансування розвитку сільських територій, організаційно-правових форм господарювання та шляхів їх реалізації відповідно до потреб сільського населення в умовах децентралізації.

За результатами оцінки розвитку процесу децентралізації виявлено, що впродовж 2015–2018 рр. лише 37 % від загальної кількості територіальних громад об'єдналися, що спричинено нестачею висококваліфікованих кадрів і небажанням багатших уже сформованих громад приєднувати до себе бідніші територіальні громади. Визначено, що понад 10 тис. сільських населених пунктів увійшло до складу об'єднаних територіальних громад протягом аналізованого періоду.

На основі статистичного аналізу функціонування об'єднаних територіальних громад у 2018 р. виявлено, що:

– найбільші капітальні витрати здійснюють громади з кількістю населення 5–10 тис. мешканців, а великі об'єднані територіальні громади (понад 15 тис. осіб) за цим показником є найменш ефективними;

– за обсягом витрат на управління (у розрахунку на одну особу) ефективнішими є об'єднані територіальні громади з більшою чисельністю населення;

– найбільш фінансово незалежними від трансфертів із Державного бюджету є найбільші (понад 15 тис. осіб) та найменші (менше 5 тис. осіб) об'єднані територіальні громади.

Обґрунтовано методичні підходи до оцінки ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад. Запропоновано ввести узагальнювальний критерій ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад, який забезпечує одночасне виконання таких умов: рівень власних доходів на одну особу перевищує 3437 грн; рівень дотаційності не перевищує 9,0 %; рівень видатків на управління не перевищує 26,6 %, рівень капітальних видатків є вищим від 31,5 %. У результаті виявлено, що лише 72 об'єднані територіальні громади відповідають указаним умовам. Це зумовлює необхідність розробки та реалізації стратегічних рішень щодо ефективного використання наявного потенціалу цих територій.

Відношення кількості ефективних міських, селищних і сільських об'єднаних територіальних громад у регіонах до їх загальної кількості (рис. 6) дає змогу визначити рівень ефективності функціонування цих громад.

Виявлення та розкриття регіональних особливостей розвитку сільських територій в умовах децентралізації здійснено на прикладі Волинської області з огляду на те, що цей регіон займає середню позицію за кількістю сільського населення й за чисельністю сільських населених пунктів, а в рейтингу регіонів України щодо формування спроможних громад – шосте місце.

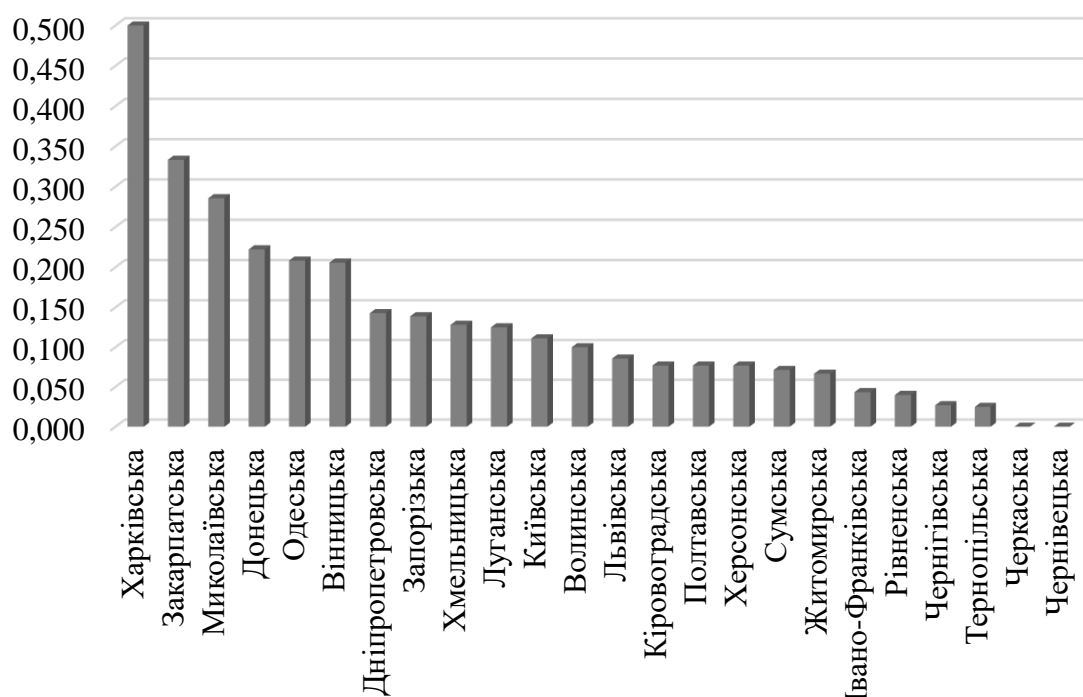

Рис. 6. Рівень ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад в областях України в 2018 р.

Джерело: побудовано на основі статистичних даних та розрахунків здобувача.

За результатами аналізу розвитку процесу децентралізації у Волинській області впродовж 2014–2019 рр. виявлено, що серед 54 сформованих об'єднаних територіальних громад 36 – сільські, у яких мешкає третина всього сільського населення регіону (понад 195 тис. осіб), а близько 100 тис. сільських мешканців проживає на території міських і селищних об'єднаних територіальних громад. Згідно з проведеною оцінкою визначено, що протягом аналізованого періоду до складу об'єднаних територіальних громад увійшло 632 сільські населені пункти з 1054 наявних.

Виявлено, що у 2015 р. та 2018 р. інтегральний індекс сталого розвитку сільських територій Волинської області є вищим за інтегральний індекс сталого розвитку сільських територій загалом по Україні. Здійснено SWOT-аналіз розвитку сільських територій у регіоні з метою підсилення їхніх сильних сторін; використання можливостей для зменшення негативного впливу слабких сторін та визначення загроз, які посилюють слабкі сторони.

Визначено основні проблеми розвитку сільських територій регіону, серед яких – скорочення чисельності сільського населення і його старіння; трудова зовнішня й внутрішня міграція, особливо відтік кваліфікованих кадрів; низькі доходи сільських жителів; високий рівень безробіття; недостатній рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції; значна «тінізація» малого бізнесу на селі; велика кількість незареєстрованих найманих працівників; недостатня державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників; зменшення якості земель і, відповідно, утрата частини потенціалу врожайності через деградацію ґрунтів; недостатній рівень

рекреаційно-туристичної, транспортної та соціальної інфраструктур; погіршення екологічної ситуації на селі внаслідок нераціонального використання природних ресурсів. Географічне положення, природно-кліматичні умови, наявність трудового потенціалу, спеціалізація суб'єктів господарювання сприяли виявленню можливості формування агропромислових і туристичних кластерів у Волинській області. Доведено, що стратегія розвитку сільських територій у регіоні має бути спрямована на забезпечення їхньої конкурентоспроможності та підвищення якості життя сільського населення.

У четвертому розділі **«Організаційне та економічне забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації»** охарактеризовано стан диверсифікації сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарської діяльності, організаційно-правових форм та джерел фінансування розвитку сільських територій в умовах децентралізації; здійснено аналіз європейської політики стимулювання розвитку сільських територій і обґрунтовано можливість її імплементації в Україні; розроблено організаційно-економічний механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

За результатами оцінки стану диверсифікації сільськогосподарського виробництва у Волинській області виявлено зміну асортименту сільськогосподарської продукції (табл. 1), що свідчить про збільшення обсягів вирощування більш рентабельних видів продукції рослинництва й тваринництва (ріпаку, соняшнику, свиней, птиці). Акцентовано на тому, що під час формування видової структури вирощування сільськогосподарської продукції потрібно враховувати не лише попит на неї, а й забезпечити ефективне та раціональне використання наявних трудових, сировинних, земельних, технічних, технологічних, фінансових й інших ресурсів. Обґрунтовано доцільність вирощування нішевих культур (часнику, сорго, нуту, гірчиці, горіхів, льону та ін.), основною перевагою якого є зростання попиту на ці види продукції в поєднанні з невеликими обсягами виробництва, що сприятиме розширенню ринків збуту й підвищенню конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва. Доведено, що в Україні наявні всі передумови для поширення органічного землекористування як напряму диверсифікації розвитку сільських територій, що дає змогу не лише отримувати прибутки, а й виробляти екологічно безпечні продукти харчування та зменшити деструктивний антропогенний вплив на навколишнє середовище.

Шляхами диверсифікації несільськогосподарської діяльності на сільських територіях визначено розвиток промисловості, сільського туризму, сфери послуг і народних художніх промислів. Установлено, що впродовж 2015–2018 рр. в Україні частка експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва становила понад 40 % від загального експорту. Виявлено, що великий обсяг агропромислової продукції експортується у вигляді сировини. Це свідчить про необхідність товарної диверсифікації харчової та переробної промисловості зі збільшенням частки готових продовольчих товарів із вищою доданою вартістю. Звернуто увагу на доцільність розвитку сільського туризму як одного зі шляхів диверсифікації несільськогосподарської діяльності на

сільських територіях, що сприяє створенню робочих місць, зростанню доходів сільських жителів за рахунок надання послуг туристам і реалізації вироблених продуктів харчування, відродженню народних художніх промислів та звичаїв.

Таблиця 1

Виробництво продукції сільського господарства у Волинській області

Вид сільськогосподарської продукції	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	Абсолютний приріст за 2018–1990
Продукція рослинництва								
Культури зернові та зернобобові, тис. т	896,1	704	329,6	350	252,5	572	793,9	-102,2
Цукровий буряк, тис. т	1168,1	515,1	286,9	286,7	328	277,9	398,4	-769,7
Ріпак і кольза, тис. т	8,5	1,6	3,2	5,9	37,5	85,2	136	127,5
Соя, тис. т	0	0	0	0,3	17	68,5	98,2	98,2
Соняшник, тис. т	0	0	0	0,2	0,2	5,2	69,5	69,5
Картопля, тис. т	484,4	26,6	19,3	9,6	12	9,8	5,7	-478,7
Культури овочеві, тис. т	84,1	15,2	9,6	7,1	10,7	10,8	12,8	-71,3
Культури плодові та ягідні, тис. т	3,6	2,8	1	0,3	1,8	5,5	9,3	5,7
Продукція тваринництва								
М'ясо, тис. т	108,2	54,1	43,4	58,5	94,5	120,5	113,7	5,5
у т. ч. яловичина та телятина, тис. т	68,2	30	22,5	17,7	14	10,2	7	-61,2
у т. ч. свинина, тис. т	28,8	18,4	16,6	24,5	38,2	36,3	38,4	9,6
у т. ч. м'ясо птиці, тис. т.	9	4,7	3,6	15,4	41,4	72,9	67,2	58,2
Молоко, тис. т	848,1	564,1	458,2	550,6	450,2	425,2	391,1	-457
Яйця, млн шт.	311,4	198,9	158,5	219,6	181,6	193,9	203	-108,4
Вовна, т	327	66	29,6	22,7	19,7	17,2	19,1	-307,9

Джерело: розраховано дисертантом на основі даних Головного управління статистики у Волинській області.

Одним із напрямів диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації визначено диверсифікацію організаційно-правових форм господарювання. Виявлено зменшення кількості юридичних осіб, зайнятих сільським господарством у Волинській області (із 1756 од. у 2010 р. до 1377 од. у 2018 р.) у зв'язку із закриттям малих та середніх підприємств, сільськогосподарських виробничих кооперативів, що спричинило зменшення кількості зайнятого населення на 41,8 тис. осіб. Проте акцентовано увагу на зростанні кількості фермерських господарств й обсягів виробництва ними продукції рослинництва (рис. 7).

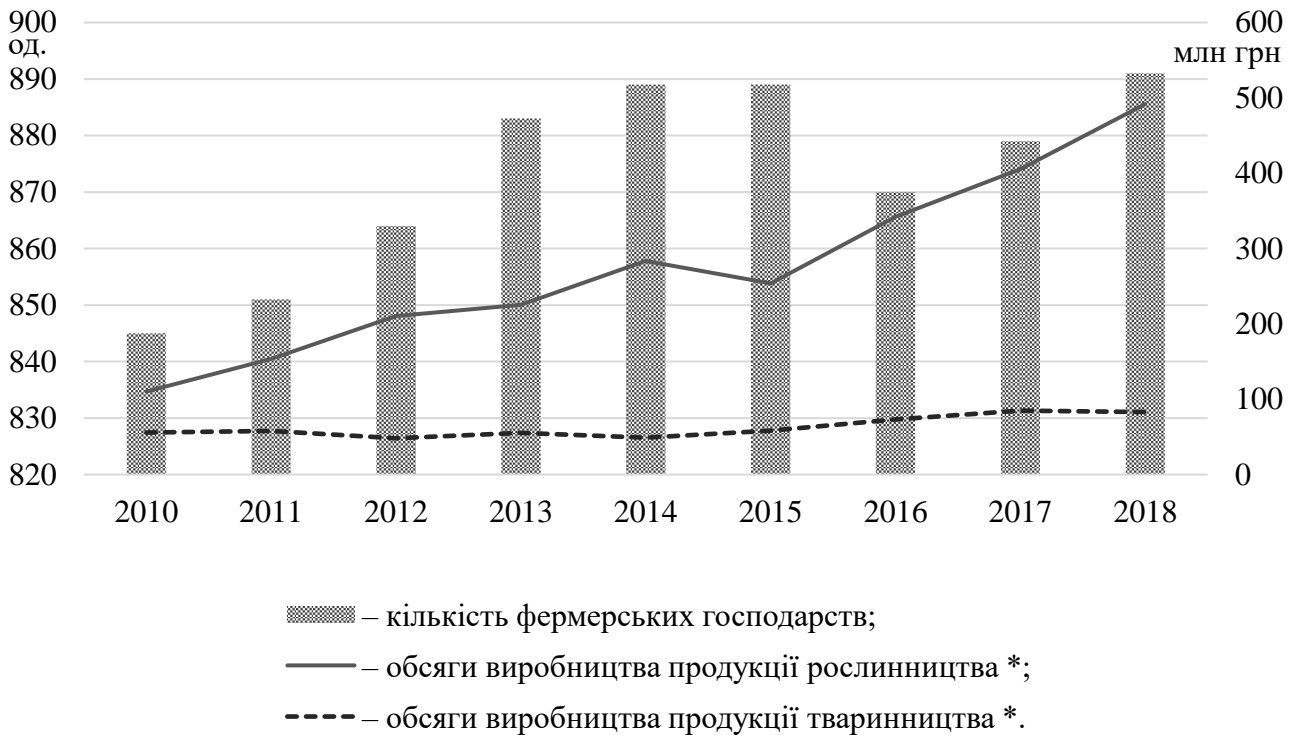

Рис. 7. Динаміка формування фермерських господарств та обсягів виробництва ними продукції сільського господарства у Волинській області

Джерело: побудовано на основі даних Головного управління статистики у Волинській області;

* у постійних цінах 2010 р.

Запропоновано заходи щодо сприяння створенню нових юридичних осіб згідно з організаційно-правовими формами господарювання з метою підвищення якості життя сільського населення та забезпечення конкурентоспроможності сільських територій. Обґрунтовано, що формування кластерів задля диверсифікації розвитку цих територій сприятиме покращенню виробничої й соціальної інфраструктур, утворенню об'єднань підприємств із замкненим циклом виробництва готової продукції, зниженню собівартості та ціни сільськогосподарських і несільськогосподарських товарів, підвищенню їх якості й конкурентоспроможності.

Проаналізовано можливості диверсифікації джерел фінансування розвитку сільських територій шляхом залучення коштів Державного та місцевого бюджетів; юридичних і фізичних осіб; міжнародних фондів (за допомогою отримання кредитів, здійснення форвардних закупівель, проектного фінансування), що сприяє зайнятості сільського населення, покращенню благоустрою сільських населених пунктів, підвищенню якості освітніх та медичних послуг, підвищенню енергоефективності, зменшенню забруднення довкілля.

У результаті аналізу досвіду Європейського Союзу щодо розвитку сільських територій і механізмів його реалізації виокремлено галузевий, пропорційний та комплексний принципи регіональної політики й обґрунтовано

необхідність застосування інтегрованого підходу до розробки та реалізації програм і стратегій розвитку об'єднаних територіальних громад на сільських територіях, що дасть змогу врахувати комплексну дію напрямів диверсифікації та вплив процесів децентралізації, досягти цільових орієнтирів сталого розвитку. Імплементация європейського досвіду щодо організаційно-економічного забезпечення стимулювання сільського розвитку уможливило визначення основних цілей політики розвитку сільських територій в Україні, серед яких – забезпечення конкурентоспроможності сільських територій, трансформація сільської економіки, сприяння переходу до низьковуглецевої економіки; забезпечення сталого управління земельними й водними ресурсами, відновлення та збереження біорізноманіття, досягнення еколого-економічної безпеки, які сприятимуть сталому, розумному й всеохоплюючому розвитку сільських територій.

Розроблено організаційно-економічний механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації (рис. 8). Інтегрований підхід до використання всього комплексу інструментів та заходів організаційно-економічного механізму диверсифікації розвитку сільських територій (нормативно-правових, інституційних, організаційних, економічних), урахування їх взаємовпливу з дотриманням принципів диверсифікації (системності, пріоритетності, результативності, партнерства, програмності, інклюзивності) і децентралізації (конституційності та законності, субсидіарності, прозорості й відкритості, відповідальності) дасть змогу отримати синергетичний ефект від їх застосування.

У п'ятому розділі **«Пріоритети диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації»** обґрунтовано шляхи підвищення ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад, здійснено науково-методичне обґрунтування державної фінансової підтримки органічного виробництва; розроблено пропозиції щодо диверсифікації джерел фінансування розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Запропоновано методичні підходи до оцінки ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад на основі використання узагальнювального критерію ефективності їхнього функціонування та проведення їх групування залежно від кількості мешканців, що ґрунтуються на максимізації потенційних обсягів їхніх власних доходів або мінімізації потенційних обсягів видатків на управління громадами. За допомогою використання комплексу економіко-математичних й аналітичних методів оцінювання ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад доведено, що під час здійснення групування об'єднаних територіальних громад України задля підвищення ефективності їхнього функціонування загалом превалює методичний підхід «мінімізація видатків на управління», за якого спостерігається незначне зменшення загальних доходів і зменшення витрат на управління на 6 %.

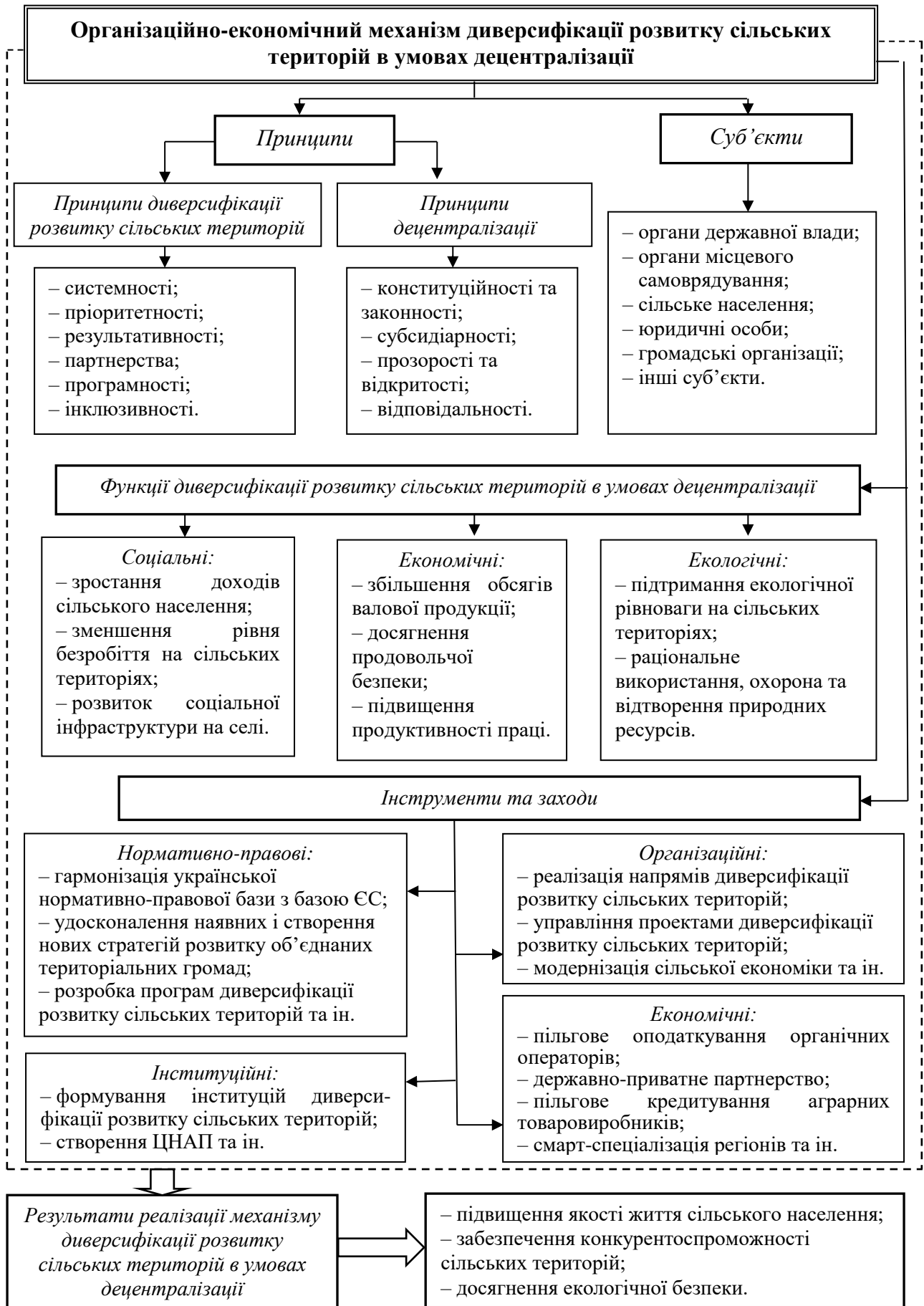

Рис. 8. Організаційно-економічний механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації

Джерело: розроблено здобувачем.

Аналогічні підходи застосовано під час групування об'єднаних територіальних громад Волинської області. Виявлено, що використання методичного підходу «максимізація власного доходу» є більш ефективним під час здійснення групування об'єднаних територіальних громад окремих регіонів. Застосування підходу «максимізація власного доходу» під час групування об'єднаних територіальних громад Волинської області дає змогу збільшити обсяги загального доходу на 6 млн грн та зменшити видатки на управління на 4 млн грн.

Виявлено вищий рівень ефективності функціонування великих об'єднаних територіальних громад порівняно з малими, що доводить необхідність стимулювання укрупнення дрібних об'єднаних територіальних громад на основі розробки й реалізації комплексу економіко-правових норм і заходів.

Результати ретроспективного аналізу розвитку органічного виробництва в Україні свідчать, що державна підтримка традиційного та органічного сільськогосподарського виробництва потребує вдосконалення. Акцентовано на тому, що відсутність чітких прозорих правил і процедур сертифікації та інституцій регулювання ринку органічної продукції не дає змоги органічному сектору повноцінно діяти в Україні.

На основі вивчення світового досвіду обґрунтовано доцільність державної фінансової підтримки органічного виробництва як дієвого шляху реалізації диверсифікації сільськогосподарського виробництва. Узагальнення наукових положень щодо формування державної фінансової підтримки органічних операторів та органічного виробництва дало підставу виокремити такі заходи, як спрощена процедура сертифікації; субсидювання органічних операторів за наявні органічні площі земель або перехід до органічного виробництва; пільгове оподаткування органічних операторів; залучення інвестицій тощо (рис. 9).

Розкрито комплекс заходів державної фінансової та нефінансової підтримки розвитку органічного виробництва, серед яких – заходи прощтовхування (підтримка органічних досліджень, сертифікація, надання фінансових стимулів, професійне органічне навчання й ін.), залучення (проведення органічних споживчих кампаній, державні закупівлі, підтримка внутрішньої торгівлі, експорту та ін.), запобіжні (підтримка національного органічного виробництва, розвитку органічних асоціацій, розвитку державних гарантій).

Доведено доцільність застосування пільгового оподаткування як одного з інструментів організаційно-економічного механізму диверсифікації розвитку сільських територій. Обґрунтовано рекомендації щодо нарахування та стягнення єдиного податку четвертої групи для сільськогосподарських товаровиробників на основі запровадження пільг для органічних операторів. Використання рекомендованої схеми формування єдиного податку є економічно вигідним для органічних операторів і виступає методом їх стимулювання.

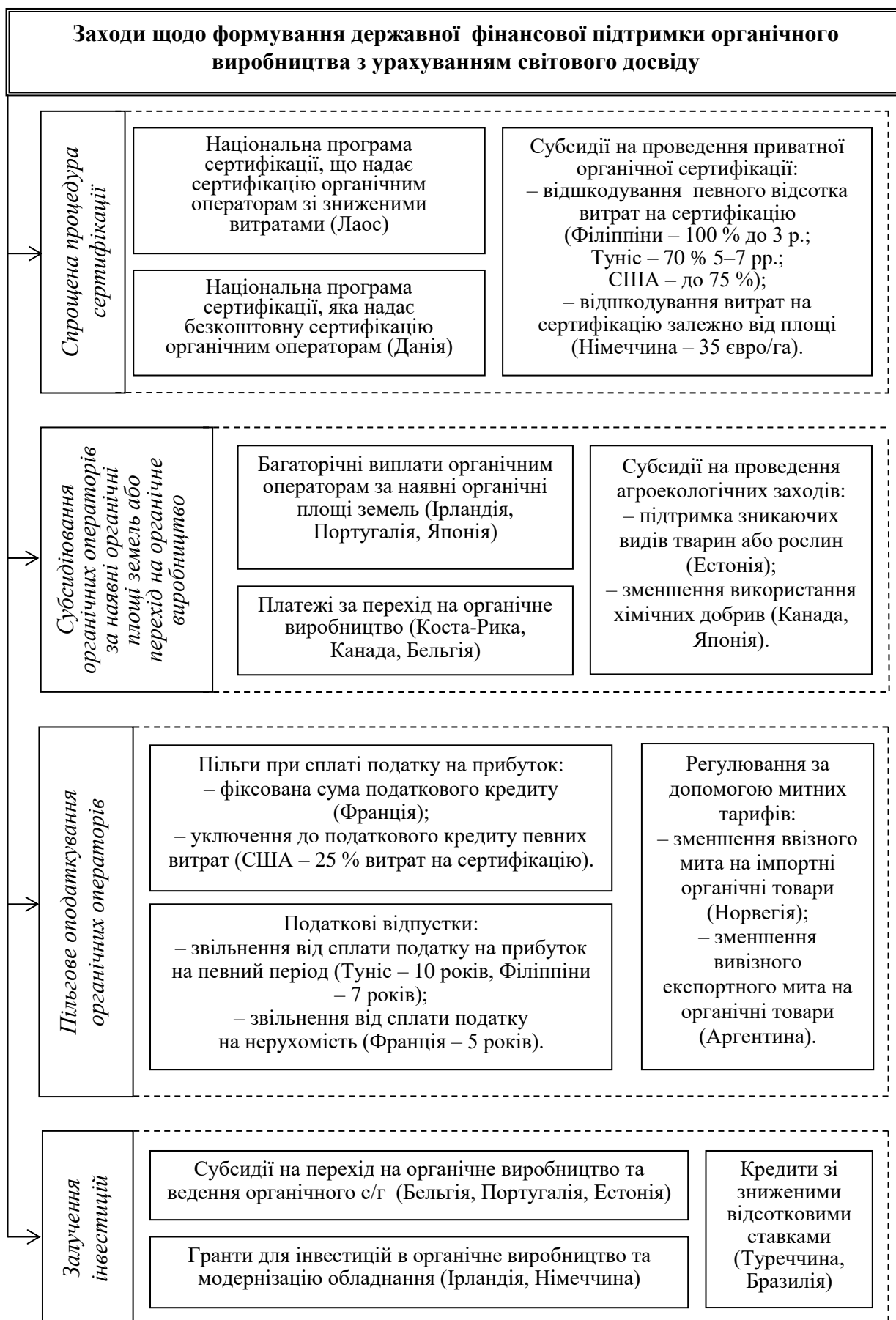

Рис. 9. Заходи щодо формування державної фінансової підтримки органічного виробництва з урахуванням світового досвіду
Джерело: розроблено здобувачем.

Розроблено пропозиції щодо диверсифікації джерел фінансування розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Обґрунтовано, що задля залучення грантового фінансування, отримання кредитів доцільним є застосування методології управління проектами диверсифікації розвитку сільських територій, що вимагає доповнення її організаційним та методичним інструментарієм. Ефективність реалізації проектів диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації залежить від формування сприятливого інституційного клімату в Україні, обраної моделі проектного управління та її успішного впровадження.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нові наукові підходи до виконання актуальної науково-прикладної проблеми поглиблення теоретико-методологічних і практичних засад, розроблення напрямів удосконалення організаційно-економічного забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Узагальнення та систематизація результатів дослідження дали підставу сформулювати такі висновки:

1. Узагальнення теоретичних основ дослідження диверсифікації розвитку сільських територій сприяло виявленню багатоаспектного характеру й різноманітних наукових підходів до виокремлення типів розвитку сільських територій, серед яких – сталий, аграрний, перспективний, інтегрований, інклюзивний. Під сільськими територіями запропоновано розуміти багатокомпонентну просторову систему, котра сформована поза межами міських територій та характеризується взаємодією й взаємозалежністю соціальних, економічних, фінансових, природничо-екологічних та інституціональних структурних компонентів і виконує економічні, виробничі, соціально-демографічні, екологічні, культурно-етнічні, просторово-комунікаційні, природно-відтворювальні функції. Визначення структурної характеристики та функціонального призначення сільських територій на засадах структурного, просторового, системного, функціонального підходів уможливило обґрунтування цільових орієнтирів сталого розвитку сільських територій. Запропоновано дефініцію диверсифікації розвитку сільських територій як процесу урізноманітнення сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарської діяльності, створення нових юридичних осіб різних організаційно-правових форм господарювання, розширення джерел фінансування програм і проектів сільського розвитку в умовах децентралізації з метою підвищення якості життя сільського населення; забезпечення конкурентоспроможності сільських територій; досягнення екологічної безпеки.

2. Окреслено співвідношення понять «міська об'єднана територіальна громада», «селищна об'єднана територіальна громада», «сільська об'єднана територіальна громада», що дало змогу визначити їхню роль у розвитку

сільських територій та поглибити наукові дослідження з проблематики диверсифікації розвитку сільських територій. Доведено, що реалізація процесу децентралізації й формування об'єднаних територіальних громад є чинником диверсифікації розвитку сільських територій і сприяє підвищенню ефективності використання бюджетних коштів на всіх рівнях управління, пришвидшеній процедурі прийняття рішень щодо сільської громади, її самостійності у формуванні доходів та видатків бюджету, можливостям кожного сільського жителя брати участь у сприянні розвитку громади й отримувати якісні послуги та ін.

3. Аналіз генезису наукових теорій щодо сільського розвитку, його інституційного й інфраструктурного забезпечення, формування конкурентоспроможності сільських територій, шляхів диверсифікації та її впливу на регіональний розвиток дав підставу сформуванню методологічних основи дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації із застосуванням системного, структурного, просторового, інституційного, біхевіористичного й синергетичного підходів. Це сприяло створенню наукової концепції та розробці організаційно-економічного механізму диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

4. Узагальнення наукових підходів до визначення сутності диверсифікації розвитку сільських територій дало змогу обґрунтувати концептуальні засади диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Основною концептуальною ідеєю визначено інтегрований підхід до реалізації заходів посилення конкурентних переваг сільських територій в умовах децентралізації шляхом ефективного використання наявних і потенційних можливостей їх розвитку. Синергетична дія соціально-, економіко-, еколого-орієнтованої диверсифікації сприятиме підвищенню рівня зайнятості, подоланню бідності, розвитку соціальної інфраструктури на селі; забезпеченню продовольчої та економічної безпеки, залученню інвестицій, поширенню органічного виробництва, зменшенню деструктивного впливу на довкілля, що відповідає цілям сталого розвитку.

5. Удосконалення методичного підходу до діагностики диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації на основі застосування комплексу абсолютних і відносних показників дає змогу визначити особливості розвитку сільських територій у країні та її регіонах; оцінити вплив децентралізації на диверсифікацію розвитку цих територій і ефективність функціонування об'єднаних територіальних громад. Застосування вдосконаленої методики уможливує виявлення проблем та перспектив розвитку сільських територій, конкретизацію заходів, спрямованих на організаційно-економічне забезпечення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

6. Проведено аналіз передумов диверсифікації розвитку сільських територій в Україні на основі розрахунків індикаторів соціального,

економічного та екологічного розвитку як часткових показників й обчислення на їх основі інтегрального індексу сталого розвитку сільських територій. Це дало підставу виявити проблеми їх розвитку, що пов'язані зі зменшенням кількості сільських населених пунктів, чисельності сільського населення, погіршенням рівня та якості життя сільських мешканців, зниженням продуктивності сільськогосподарського виробництва, нерозвиненістю інфраструктури, погіршенням екологічної ситуації.

7. Оцінка розвитку децентралізації в Україні свідчить про динамічність цього процесу в більшості регіонів України. Під час формування сучасної моделі територіальної організації влади з передачею більшості повноважень, відповідальності й ресурсів на рівні територіальних громад залишаються неузгодженими та потребують розв'язання проблеми дублювання повноважень органів місцевого самоврядування, районних рад і районних державних адміністрацій; забезпечення реальної спроможності новостворених об'єднаних територіальних громад відповідної адміністративно-територіальної одиниці; недостатній рівень кадрового та фінансового забезпечення, розвитку інфраструктури тощо. За результатами оцінки ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад у регіонах України виявлено асиметрію розвитку об'єднаних територіальних громад регіонів України. Це зумовлює необхідність розробки й реалізації ефективних стратегічних рішень щодо ефективного використання наявного потенціалу цих територій. Проведені дослідження засвідчили вищу ефективність функціонування великих об'єднаних територіальних громад, що потребує запровадження заходів, які б стимулювали укрупнення дрібних об'єднаних територіальних громад.

8. Здійснення аналізу розвитку сільських територій у конкретному регіоні в умовах децентралізації на основі використання економіко-математичних методів підтверджує наявність таких проблем, як скорочення чисельності сільського населення та його старіння; трудова зовнішня і внутрішня міграція; низькі доходи сільських жителів; зростання кількості безробітних; недостатній рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції; погіршення екологічної ситуації на селі. Доведено, що стратегічними пріоритетами диверсифікації розвитку сільських територій в регіоні мають бути розширення сфер зайнятості та збільшення доходів сільського населення.

9. Охарактеризовано напрями диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Шляхами їх реалізації визначено розширення асортименту та ринків збуту продукції, підтримку й розвиток органічного виробництва, вирощування нішевих культур; розвиток промисловості, сільського туризму, сфери послуг, народних художніх промислів; створення нових юридичних осіб згідно з організаційно-правовими формами господарювання: підприємств, господарських товариств, кооперативів, організацій, об'єднань підприємств, підприємців; залучення коштів Державного й місцевого бюджетів; юридичних і фізичних осіб; міжнародних фондів (за допомогою отримання кредитів, здійснення

форвардних закупівель, проектного фінансування). Обґрунтовано, що їх сукупна дія сприятиме досягненню соціальних, економічних та екологічних цілей диверсифікації розвитку сільських територій.

10. Імплементация європейського досвіду організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій в Україні передбачає одночасне дотримання галузевого, пропорційного й комплексного принципів реалізації регіональної політики розвитку сільських територій на основі застосування інтегрованого підходу до розробки організаційно-економічного механізму диверсифікації розвитку сільських територій. Це дасть змогу посилити їх конкурентні переваги; підвищити якість життя сільського населення, зменшити деструктивний вплив на довкілля, зберегти історико-культурну спадщину тощо.

11. В основу розробленого організаційно-економічного механізму диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації покладено визначення суб'єктів, принципів, функцій, відповідних їх інструментів і заходів. Соціальними функціями реалізації цього механізму виступають зростання доходів сільського населення, зменшення рівня безробіття на сільських територіях, розвиток соціальної інфраструктури на селі; економічними – збільшення обсягів валової продукції, досягнення продовольчої безпеки, підвищення продуктивності праці; екологічними – підтримання екологічної рівноваги на сільських територіях, раціональне використання, охорона та відтворення природних ресурсів. Доведено, що досягнення поставлених цілей загалом сприятиме комплексному розвитку сільських об'єднаних територіальних громад.

12. За результатами аналітичних розрахунків рівня власних доходів, дотаційності, видатків на управління, капітальних видатків в об'єднаних територіальних громадах отримано узагальнювальний критерій ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад, що покладено в основу їх групування залежно від кількості мешканців. При цьому запропоновано такі методичні підходи, як «максимізація власного доходу об'єднаних територіальних громад» та «мінімізація видатків на управління об'єднаними територіальними громадами». Запропоновані підходи можуть бути використані з метою підвищення ефективності функціонування міських, селищних і сільських об'єднаних територіальних громад у регіонах України.

13. Доведено, що одним зі шляхів реалізації диверсифікації сільськогосподарського виробництва є підтримка та розвиток органічного виробництва. Із метою прогнозування ймовірних шляхів розвитку органічного виробництва в Україні проведено ретроспективний аналіз законодавства й удосконалено науково-методичні підходи до реалізації диверсифікації сільськогосподарського виробництва шляхом формування державної фінансової підтримки органічного виробництва. Запропоновано рекомендовану схему формування єдиного податку для сільськогосподарських й органічних товаровиробників. Доведено, що сплата єдиного податку органічними землекористувачами є економічно вигідною, адже в такому випадку вони

звільняються від сплати податку на прибуток, податку на майно (у частині земельного податку) і рентної плати за спеціальне використання води платниками.

14. Задля забезпечення конкурентоспроможності сільських територій та підвищення якості життя сільського населення обґрунтовано шляхи реалізації диверсифікації джерел фінансування розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Надано пропозиції щодо застосування методології управління проектами задля залучення грантового фінансування й отримання кредитів у процесі децентралізації та розробки й запровадження стратегій і програм розвитку сільських територій. Доведено, що ефективність реалізації диверсифікації джерел фінансування розвитку сільських територій в умовах децентралізації залежить від формування сприятливого інституційного клімату в Україні, обґрунтованості управлінських рішень, створення партнерських відносин між органами місцевого самоврядування, бізнесом та громадою.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Хомюк Н. Л. Диверсифікація розвитку сільських територій в умовах децентралізації: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 320 с.

2. Україна и Беларусь: ресурсы предпринимательства: кол. моногр. / ред. Л. Е. Совик. Пинск: ПолесГУ, 2017. 194 с. *Особистий внесок здобувача*: п. 6.5 «Податкове регулювання сільськогосподарського землекористування». С. 168–173.

3. Икономиката на България и Европейския Съюз в глобалния свят. Мениджмънт, маркетинг и предприемачество, корпоративен контрол и развитие на бизнеса в България и ЕС: кол. моногр. София: Издат. комплекс УНСС, 2018. 358 с. *Особистий внесок здобувача*: «Опыт формирования политики развития сельских территорий в странах Европейского Союза». С. 344–357.

4. Організаційно-економічні засади інформаційного забезпечення економіки: кол. моногр. Рівне: НУВГП, 2018. 243 с. *Особистий внесок здобувача*: п. 4.5 «Диверсифікація розвитку сільських територій як економічна категорія». С. 232–242.

5. Інформаційне забезпечення розвитку органічного сільського господарства: кол. моногр. / за ред. П. М. Скрипчука. Рівне: НУВГП, 2018. 180 с. *Особистий внесок здобувача*: р. 4 «Класифікація системи платежів за користування землями сільськогосподарського призначення». С. 121–133.

6. International and National Security: Politics, Information, Ecology, Economy: collective monograph / ed. by A. Mytko. Lutsk: MPBP «Hordon», 2018. 320 p. *Особистий внесок здобувача*: п. 4.5 «Development of rural territories in the system of Ukraine's economic security». P. 305–319.

7. Geo-management in organic agriculture: monografia viacerých autorov. Vydavateľ: Európsky inštitút ďalšieho vzdelávania, Podhajska, Slovensko. 2019. 283 p. *Osobistий внесок здобувача*: п. 5.2 «Analysis of the process of settlement and receipt of land payments in traditional and organic agricultural landsman in Ukraine». P. 211–225.

8. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи: монографія / за ред. Т. О. Зінчук. Київ: Центр учб. літ., 2019. 494 с. *Osobistий внесок здобувача*: р. 5 «Методичні підходи до формування фінансової державної підтримки органічного виробництва в ЄС». С. 476–487.

Статті в наукових фахових виданнях України та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз:

9. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Визначення сутності сільських категорій. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2017. № 19. С. 306–313. *Osobistий внесок здобувача*: визначено основні функції сільських територій, здійснено аналіз класифікації цих територій та виявлено головні проблеми сільського розвитку в Україні.

10. Хомюк Н. Л. Сучасні тенденції у зерновиробництві з врахуванням змін кліматичних умов. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія: Економічні науки*. Рівне: НУВГП, 2017. Вип. 3 (79). С. 138–146.

11. Хомюк Н. Л. Особливості формування категорії «сільські території». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 17. Ч. 2. С. 117–120 (Index Copernicus).

12. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Досвід Європейського Союзу щодо розвитку сільських територій. *Бізнес-Навігатор*. 2018. Вип. 1–1 (44). С. 53–57. (Index Copernicus). *Osobistий внесок здобувача*: обґрунтовано необхідність врахування європейського досвіду при розробці концепції, організаційно-економічного механізму диверсифікації розвитку сільських територій в Україні.

13. Хомюк Н. Л. Трансформаційні процеси у структурі зерновиробництва України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія: Економічні науки*. Рівне: НУВГП. 2018. Вип. 2 (82). С. 366–374.

14. Хомюк Н. Л., Скрипчук П. М. Механізм та концептуальні напрями соціо-еколого-економічного розвитку сільських об'єднаних територіальних громад. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Економіка*. 2018. № 10 (38). С. 38–44 (Index Copernicus, EBSCO Publishing Inc., ResearchBib, Ulrichsweb та ін.). *Osobistий внесок здобувача*: запропоновано механізм розвитку сільських об'єднаних територіальних громад, який передбачає запровадження спеціальних інструментів, форм, методів, спрямованих на оптимізацію структури цього процесу.

15. Хомюк Н. Л., Скрипчук П. М. Нормативно-правова база у сфері оподаткування органічного землекористування. *Інноваційна економіка*. 2018. № 7–8 (76). С. 78–85 (РИНЦ, Index Copernicus). *Особистий внесок здобувача*: здійснено аналіз еволюції системи платежів за користування землями сільськогосподарського призначення з метою формування напрямів розвитку законодавчо-нормативної бази для оподаткування органічних землекористувачів.

16. Хомюк Н. Л. Теоретичні підходи до трактування поняття «диверсифікація розвитку сільських територій». *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2018. Т. 23. Вип. 7 (72). С. 134–138 (Index Copernicus).

17. Хомюк Н. Л. Кластеризація як напрям диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Вісник Сумського аграрного університету*. 2019. Вип. 2 (80). С. 75–80 (Index Copernicus, РИНЦ).

18. Хомюк Н. Л. Децентралізація як чинник диверсифікації розвитку сільських територій. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. № 1 (17). С. 85–91 (Index Copernicus).

19. Хомюк Н. Л. Територіальна громада як основа забезпечення розвитку сільських територій в Україні. *Інтелект XXI*. 2019. № 1. С. 67–70 (Index Copernicus).

20. Хомюк Н. Л. Концептуальні положення диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 1 (135). С. 53–58 (Index Copernicus).

21. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Методичні підходи до аналізу розвитку сільських територій. *Регіональна економіка*. 2019. № 1. С. 47–55 (Index Copernicus). *Особистий внесок здобувача*: розроблено методику та запропоновано етапи проведення аналізу розвитку сільських територій в Україні.

22. Хомюк Н. Л. Динаміка справляння та надходження земельних платежів в традиційному та органічному сільськогосподарському землекористуванні в Україні. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 2. С. 201–213 (RePEc, РИНЦ, Research Bible, Polska Bibliographia Naukowa, Advanced Science Index, Google scholar).

23. Хомюк Н. Л. Діагностика розвитку сільських територіальних громад у Волинській області. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 43. С. 132–138 (Index Copernicus).

24. Хомюк Н. Л. Механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. № 3 (19). С. 112–120 (Index Copernicus).

25. Хомюк Н. Л. Напрями диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Інноваційна економіка*. 2019. № 5–6 (80). С. 113–118 (РИНЦ, Index Copernicus).

26. Хомюк Н. Л., Грицюк П. М. Аналіз економічної ефективності діяльності об'єднаних територіальних громад в регіонах України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2019. № 14 (42). С. 45–53 (Index Copernicus, EBSCO Publishing Inc., ResearchBib, Ulrichsweb та ін.). *Особистий внесок здобувача*: проведено статистичний аналіз фінансової звітності об'єднаних територіальних громад в Україні за підсумками 2018 р. та запропоновано ввести узагальнювальний критерій ефективності функціонування цих громад.

27. Хомюк Н. Л., Грицюк П. М. Математичне моделювання структурних змін у населенні України на сільських територіях. *Сталий розвиток економіки*. 2019. № 3 (44). С. 98–104 (Index Copernicus). *Особистий внесок здобувача*: здійснено математичне моделювання зміни частки сільського населення України з використанням логістичної функції.

28. Хомюк Н. Л. Наукові підходи до вивчення розвитку сільських територій. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 45. С. 101–104 (Index Copernicus).

29. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Концептуальні підходи до розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Регіональна економіка*. 2019. № 3 (93). С. 71–78 (Index Copernicus). *Особистий внесок здобувача*: досліджено типологію розвитку сільських територій та на основі вивчення досвіду Європейського Союзу обґрунтовано необхідність застосування інтегрованого підходу до реалізації заходів посилення конкурентних переваг сільських територій.

30. Хомюк Н. Л. Аналіз розвитку сільських територій в регіоні в умовах децентралізації. *Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку*. Серія: Економіка. Маріуполь: ДонДУУ, 2019. Т. XX. Вип. 313. С. 81–92.

31. Хомюк Н. Л. Формування оптимальної структури об'єднаних територіальних громад Волинської області. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 36. С. 314–319. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/36-2019> (Index Copernicus).

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав:

32. Khomiuk N., Pavlikha N. Economic security of development of rural territories in Ukraine. *International Journal of New Economics and Social Sciences*. 2018. № 1 (7). P. 119–130 (Index Copernicus, PBN/POL-Index; CEEOL; CEJSH; ARIANTA; CEON та ін.). *Особистий внесок здобувача*: окреслено співвідношення понять «економічна безпека», «економічна безпека держави»,

«розвиток сільських територій» та проаналізовано Концепцію розвитку сільських територій в Україні.

33. Khomiuk N. Improving the taxation system of Ukrainian farming. *International Journal of New Economics, Public Administration and Law*. 2019. № 2 (2). P. 17–27 (Google Scholar, Crossref, e-LIBRARY, SPIN).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

34. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Характеристика сільськогосподарського землекористування та його платності у Волинській області. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присвяченої 35-річчю створення каф. екон. та соц. географії у Східноєвроп. нац. ун-ті ім. Лесі Українки (м. Луцьк, 6–7 квіт. 2017 р.)* / за ред. Ю. М. Барського, С. О. Пугача. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2017. С. 144–147. *Особистий внесок здобувача:* охарактеризовано розвиток сільського господарства, стан земельних ресурсів, динаміку надходжень земельних податкових платежів у Волинській області.

35. Хомюк Н. Л. Теоретичні основи розвитку сільських територій в Україні. *Актуальні проблеми регіональних досліджень: матеріали I Міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луцьк, 11–12 груд. 2017 р.)* / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 34–35.

36. Хомюк Н. Л. Сутність поняття «сільський розвиток». *Розвиток соціально-економічних систем в сучасних умовах: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 2–3 лют. 2018 р.)*. Херсон: Вид-во «Молодий вчений», 2018. С. 46–47.

37. Хомюк Н. Л. Фінансування програм розвитку сільських територій в країнах ЄС. *International scientific-practical conference integration of business structures: strategies and technologies*, February 23, 2018. Tbilisi, Georgia: Baltija Publishing, 2018. P. 131–134.

38. Хомюк Н. Л. Управління проектами розвитку сільських територій. *Сучасні тренди підготовки фахівців з управління проектами та програмами: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 23 квіт. 2018 р.)* / за ред. Н. В. Павліхи. Луцьк, 2018. С. 113–116.

39. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Децентралізація в Україні: стан та вплив її на розвиток сільських територій. *Актуальні проблеми регіональних досліджень: матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луцьк, 17–18 трав. 2018 р.)* / за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 16–19. *Особистий внесок здобувача:* проведено оцінку розвитку процесу децентралізації в Україні.

40. Хомюк Н. Л. Сучасні тренди розвитку сільських територій: досвід Європейського Союзу. *Сучасні тренди міжнародних економічних відносин & Управління проектами Європейського Союзу: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 20–22 верес. 2018 р.)* / за ред. Н. В. Павліхи. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 51–56.

41. Хомюк Н. Л. Сільський зелений туризм як один з напрямів розвитку сільських територій. *Захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування*: зб. матеріалів 5 Міжнар. конгресу. Львів: Вид-во Львів. політехніки. 2018. С. 194.

42. Хомюк Н. Л. Формування бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. *Фінансова система країни: тенденції та перспективи розвитку*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2018. С. 394–397.

43. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Особливості формування об'єднаних територіальних громад у Волинській області. *Сучасна наука та освіта Волині*: зб. матеріалів наук.-практ. конф., 22 лист. 2018 р., м. Володимир-Волинський / ред. Б. Є. Жулковський. Луцьк: Волиньполіграф, 2018. С. 427–430. *Особистий внесок здобувача*: визначено вплив процесу децентралізації на розвиток сільських територій Волині та досліджено динаміку формування об'єднаних територіальних громад у Волинській області.

44. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Проектний підхід до публічного управління в контексті розвитку сільських територій. *Публічне управління: проблеми та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 7 груд. 2018 р. Харків: ТОВ «Константа», 2018. С. 505–509. *Особистий внесок здобувача*: обґрунтовано застосування проектного підходу до публічного управління у сфері розвитку сільських територій.

45. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Вплив процесів децентралізації на розвиток сільських територій в Україні. *Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад*: матеріали II Міжнар. наук.-метод. конф. 13–14 груд. 2018 р. Рівне: НУВГП, 2018. С. 145–147. *Особистий внесок здобувача*: обґрунтовано вплив функціонування об'єднаних територіальних громад на розвиток сільських територій та проведено оцінку процесу децентралізації в Україні.

46. Khomiuk N. Development of rural territories in conditions of decentralization. Proceedings of the Third International Conference of European Academy of Science. December 20–30, Bonn, Germany. 2018. P. 21–22.

47. Хомюк Н. Л. Розвиток сільських територій в умовах європейської інтеграції. *Механізми та стратегії розвитку господарюючих суб'єктів в умовах інтеграційних процесів*: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. студентів та молодих вчених з міжнар. участю (м. Харків–Пшеворськ, 19 лют. 2019 р.) / Нац. аерокосмічний ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Przeworsku. Przeworsk: WSSG, 2019. P. 210–212.

48. Хомюк Н. Л. Проектний менеджмент у сфері розвитку сільських територій. *Сучасні тренди підготовки фахівців з управління проектами та програмами*: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. / за ред. Н. В. Павліхи. Луцьк, 2019. С. 66–68.

49. Хомюк Н. Л. Особливості управління проектами та програмами розвитку сільських територій в країнах ЄС. *Міжнародні та регіональні системи: актуальні питання міжнародних відносин і регіональних студій*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. В. Й. Лажніка та С. В. Федонюка. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. С. 53.

50. Хомюк Н. Л. Перспективи розвитку підприємництва на сільських територіях в умовах децентралізації. *Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика*: матеріали XXIV Міжнар. наук.-практ. конф. / відп. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. С. 61–63.

51. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Забезпечення конкурентоспроможності сільських територій в умовах децентралізації. *Сучасний менеджмент економічних систем в координатах парадигми сталого розвитку*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. / Одеський нац. політех. ун-т, м. Одеса, 18 верес. 2019 р. Одеса: ОНПУ, 2019. С. 92–95. *Особистий внесок здобувача*: здійснено SWOT-аналіз розвитку сільських територій Волинської області в умовах децентралізації.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

52. Tryhuba A., Pavlikha N., Rudynets M., Tryhuba I., Grabovets V., Skalyga M., Tymbaliuk I., Khomiuk N., Fedorchuk Moroz V. Studying the influence of production conditions on the content of operations in logistic systems of milk collection. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2019. № 3/3 (99). P. 50–63 (Scopus та ін.). *Особистий внесок здобувача*: здійснено систематизацію статистичних даних щодо розвитку тваринництва на сільських територіях України.

53. Хомюк Н. Л. Сучасні тенденції розвитку сільських територій в Україні. *Економіка та розвиток*. 2019. № 1 (1). С. 85–92.

54. Хомюк Н. Л., Павліха Н. В. Особливості управління проектами розвитку сільських територій в умовах європейської інтеграції. *Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації*: укр. щорічник з Європ. інтеграційних студій. Луцьк: Терен, 2019. Вип. II. С. 196–205. *Особистий внесок здобувача*: висвітлено особливості управління проектами розвитку сільських територій в умовах європейської інтеграції та систематизовано класифікацію донорських організацій, які фінансують проекти.

АНОТАЦІЯ

Хомюк Н. Л. Організаційно-економічні засади диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк.

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», Львів, 2020.

У дисертації розвинуто понятійно-категоріальний апарат дослідження процесу розвитку сільських територій. Розкрито сутність поняття диверсифікації розвитку сільських територій. Обґрунтовано значення процесу децентралізації як чинника диверсифікації розвитку сільських територій.

Розроблено методологію дослідження диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Обґрунтовано концептуальні засади диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Удосконалено методичний підхід до діагностики диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Здійснено аналіз передумов диверсифікації розвитку сільських територій в Україні із застосуванням часткових індикаторів соціального, економічного та екологічного розвитку. Проведено оцінку розвитку процесу децентралізації й ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад у регіонах України. Виявлено сучасні тенденції розвитку сільських територій в регіоні в умовах децентралізації.

Охарактеризовано стан диверсифікації сільськогосподарського виробництва, несільськогосподарської діяльності, організаційно-правових форм і джерел фінансування розвитку сільських територій в умовах децентралізації. Розвинуто наукові основи імплементації європейського досвіду організаційно-економічного забезпечення розвитку сільських територій в Україні. Розроблено організаційно-економічний механізм диверсифікації розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Обґрунтовано шляхи підвищення ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад. Здійснено науково-методичне обґрунтування державної фінансової підтримки органічного виробництва з урахуванням світового досвіду. Розроблено пропозиції щодо диверсифікації джерел фінансування розвитку сільських територій в умовах децентралізації.

Ключові слова: сільські території, розвиток сільських територій, диверсифікація, організаційно-економічний механізм, децентралізація, сільське населення, об'єднана територіальна громада.

SUMMARY

Khomiuk N. L. Organizational and economic principles of diversification of rural development in the context of decentralization. - On the rights of the manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Economic Sciences, specialty 08.00.05 – Development of Productive Forces and Regional Economy. – Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk. Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, Lviv, 2020.

The thesis develops scientific approaches to defining the essence of rural areas and their development, including: spatial, systemic, structural, and functional, which allowed revealing the structural characteristics and functional purpose of rural areas. It is proposed to understand the development of rural areas as a dynamic process that

leads to structural changes in social, economic, financial, natural, environmental, institutional objects and phenomena that occur in a multi-component spatial system formed in areas outside urban areas.

The essence of the concept of diversification of rural development is revealed as a process of diversification of agricultural production, non-agricultural activities, creation of new legal entities of different organizational and legal forms of management, expansion of sources of funding for rural development programs and projects in decentralization to improve the quality of life; ensuring the competitiveness of rural areas; achieving environmental safety.

The importance of the decentralization process as a factor of diversification of rural development is substantiated. Decentralization is seen as a process of bringing management decisions closer to the community, expanding the rights and powers of local governments, which contributes to increasing the efficiency of the internal potential of rural areas, their socio-economic development, and bringing services closer to the needs of united communities.

The methodological bases of research on development diversification of rural territories in the conditions of decentralization which are based on theoretical positions of the regional economy directed on revealing of the essence of the development of rural territories, its diversification, decentralization and provide the application of the system, structural, spatial, institutional, behavioural and synergistic approaches are offered; research methods for the diagnosis of preconditions and assessment of the state of diversification of rural development by areas; formation of the scientific concept, development of the organizational and economic mechanism and allocation of priorities of diversification of development of these territories in the conditions.

The conceptual principles of diversification of rural development are substantiated, which provide for the application of an integrated approach to the implementation of areas of diversification of agricultural production, non-agricultural activities, organizational and legal forms of management, sources of financing for rural development. This will strengthen the competitive advantages of rural areas in the context of decentralization through the effective use of existing and potential opportunities for their development with the separation of social, economic, environmental targets for sustainable development of rural areas.

The methodological approach to the diagnosis of rural development diversification has been improved, which, in contrast to the existing ones, covers the consistent implementation of its stages in the context of decentralization: analysis of the preconditions for rural development diversification at the national level; assessment of the development of the decentralization process and the effectiveness of the united territorial communities in the regions; identification of current trends in rural development in the region in terms of decentralization; assessment of the state and characteristics of the directions of diversification of rural development in the conditions of decentralization.

The analysis of preconditions of diversification of development of rural territories in Ukraine on the basis of the definition of partial indicators of social, economic and ecological development, and the integrated index of sustainable

development of rural territories is carried out. It was found that the greatest impact on the sustainable development of rural areas is the social development. Internal and external factors influencing the diversification of rural development are identified.

An assessment of the development of the decentralization process and the effectiveness of the united territorial communities in the regions of Ukraine is conducted. Based on the results of the analysis, it is proposed to introduce a generalizing criterion of the efficiency of the united territorial communities in terms of own income, the level of subsidies, the level of management expenditures, level of capital expenditures, population.

The modern tendencies of development of rural territories in the region in the conditions of decentralization are revealed, as a result of which the basic problems of development of these territories are defined. It is proved that the strategy of rural development in the region should be aimed at ensuring their competitiveness and improving the quality of life of the rural population.

The state of diversification of agricultural production, non-agricultural activities, organizational and legal forms, and sources of financing the development of rural areas in the context of decentralization is described. Diagnosis of diversification of rural development will contribute to a reasonable choice of directions for its diversification in order to expand the range and markets of agricultural products, support organic production, growing niche crops, industrial development, rural tourism, services, folk arts, creation of new legal entities according to the organization-legal forms of management, raising funds from the State and local budgets, legal entities and individuals, international funds.

As a result of the analysis of the experience of the European Union on the development of rural areas and mechanisms for its implementation, sectoral, proportional, and comprehensive principles of the regional policy are highlighted, and the need for an integrated approach to synergies from diversification and decentralization is substantiated.

The organizational and economic mechanism of diversification of development of rural areas in the conditions of decentralization is developed, which is an open, dynamic, integrated system of interaction of subjects of diversification of development of these territories, based on the application of normative-legal, organizational, institutional, economic tools and measures. diversification and decentralization.

Ways of increase of activity efficiency of the united territorial communities are substantiated. Methodical approaches to an estimation of efficiency of activity of the united territorial communities on the basis of use of the generalizing criterion of efficiency of their activity and grouping of these united territorial communities depending on a number of inhabitants based on the maximization of potential their own revenues or minimize potential community management expenditures.

It is proved that one of the ways to implement the diversification of agricultural production is to support and develop organic production. Based on the study of world experience, measures for the formation of state financial support for organic production, which provide a simplified certification procedure; payment of payments

to organic operators for the available organic land areas or for the transition to organic production; preferential taxation of organic operators; investment attraction. The recommended schemes of formation and rates of the uniform tax for agricultural and organic commodity producers in Ukraine are offered.

Proposals for diversification of sources of financing for rural development in the context of decentralization based on the application of project management methodology to attract grant funding, obtain loans and develop and implement strategies and programs for rural development, the effectiveness of which depends on creating a favourable institutional climate in Ukraine, creating partnerships relations between local governments, business, and the community.

Key words: rural territories, rural development, diversification, organizational and economic mechanism, decentralization, rural population, united territorial community.

Підписано до друку 11.11.2020 р. Формат 60x84 ^{1/16}. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Обсяг 1,9 ум. друк. арк. 1,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 59. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).